

Kur'ân'da Nesh Tartışmaları Üzerine*

Mustafa Kara**

ÖZ

Bu makalede Kur'ân'da *nesh* tartışmaları ele alınmaktadır. Makalenin temel problemi, Kur'ân'da nesh meselesinin İslam âlimleri arasında bir türlü sonlandırılmayan tartışmalara yol açması, bu tartışmaların Müslümanlar arasında derin ilmi görüş ayrılıklarına ve birbirlerini itham ederek ötekileştirmelerine sebep olmasıdır. Makalenin amacı, Kur'ân'da neshin varlığına delil gösterilen âyetler üzerinden konuyu açıklığa kavuşturmak ve böylece Kur'ân ilimleri arasında yer alan nesh meselesinin Yüce Kitap'ta bizzat gerçekleşip gerçekleşmediği tartışmalarını uzlaştırmaya çalışmaktır. Makale, Kur'ân'da *nesh* konusunda delil kabul edilen âyetlerle sınırlı tutulmuştur. Makale, bu âyetlere ilişkin yorum ve tartışmaları uzlaştırmayı amaçlaması bakımından önem arz etmektedir. Bu durum aynı zamanda makalenin özgün yönünü de ortaya koymaktadır. Makalede, nitel bilgi toplama metodlarından yazılı doküman incelemesi yöntemi esas alınmış ve literatür taramasında ulaşılan bilgiler, bütüncül bir yaklaşımla incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar, *nesh* konusundaki tartışmaların Bakara 106 ve Nahl 101. âyetlerde geçen *âyet* (آية) kelimesine yüklenen mana ve bu mana istikametinde yapılan yorumlardan kaynaklandığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Âyet, Nesh, Nâsih-Mensûh, Yorum.

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye, e-mail: mustafakara@omu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-5497-1131.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 24.05.2023

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 31.05.2023

On Nesh Discussions in the Qur'an

Abstract

In this article, discussions of nash in the Qur'an are discussed. The main problem of the article is that the issue of nash in the Qur'an leads to unending debates among Islamic scholars, and these debates cause deep scholarly disagreements among Muslims and accuse each other and marginalize each other. The aim of the article is to clarify the issue through the verses that are shown as evidence for the existence of nash in the Qur'an, and thus to try to reconcile the debates on whether the issue of nash, which is among the Qur'anic sciences, took place in the Holy Book itself. The article is limited to the verses accepted as evidence about nash in the Qur'an. The article is important in terms of aiming to reconcile the comments and discussions on these verses. This situation also reveals the original aspect of the article. In the article, the written document analysis method, one of the qualitative information collection methods, was taken as a basis and the information obtained in the literature review was examined with a holistic approach. The results show that the discussions on abrogation stem from the meaning attributed to the word (النَّشْءُ) in the verses of Baccarat 106 and Nahl 101 and the interpretations made in the direction of this meaning.

Keywords: Tafsir, Verse, Nash, Nasih-Mensuh, Commentary.

GİRİŞ

Nesh (nâsib-mensûb) meselesi, Kur'ân ilimlerinin önemli konuları arasında yer almaktadır. Bu önemine istinaden İslam tarihinde söz konusu ilme vâkıf olmadan Kur'ân hakkında ileri geri konuşanlara aşırı derecede tepki gösterilmiş ve hatta bu insanlar cezalandırılmıştır. Nitekim Hz. Ali, Kûfe Camii'nde Abdurrahman b. De'b'in insanları etrafında topladığını ve onlara dinî konularda açıklama yaparken emirleri yasaklarla, helalleri haramlarla karıştırdığını görünce kendisine: "Sen nâsîh ve mensûhu bilir misin?" diye sorar. Adam: "Hayır!" der. Bunun üzerine Hz. Ali: "Hem kendini hem de başkalarını helak ettin." yanıtını verir.¹

Nesh meselesi, klasik dönemde -neredeysen- bütün âlimler tarafından kabul edilen ve Kur'ân'da da gerçekleştiği düşünülen bir mesele olmuştur. Ancak hicrî 4. asırda yaşayan Ebû Müslim el-İsfehânî, Kur'ân'da

¹ Ebû'l-Hattâb Katâde b. Diâme es-Sedûsî, *en-Nâsîh ve'l-mensûb*, thk. Hatim Salih (b.y.: Risale, 1998), 8-9; Mustafa es-Seyyid Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrût: Dâru'l-Vefâ, 1987), 1/91-94.

neshi reddederek bu konudaki anlayışın değişmesine ve konunun farklı boyutlarda tartışılmasına öncülük etmiştir.² Bazı kaynaklarda ise klasik dönemde Isfehânî'den önce de Kur'an'da neshi reddedenlerin olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır.³ İşte bu tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Esasen neshin varlığını bütün müfessirler kabul etmektedirler. Tartışma ise bizzat Kur'an'da neshin gerçekleşip gerçekleşmediğiyle ilgilidir. Bu doğrultuda Kur'an'da neshin varlığını kabul edenler, sözü edilen tartışmayı Bakara 106, Ra'd 39 ve Nahl 101. âyetler çerçevesinde, özellikle de bu âyetlerde geçen *âyet* (آية) kelimesine yüklenen mana ve bu mana istikametinde yapılan yorumlar üzerinden sürdürmektedirler. Kur'an'da neshin varlığını kabul etmeyenler ise görüşlerini temellendirmek için Nisâ' 82, Hacc 51, Sebe' 5, 38 ve Fussilet 42. âyetleri delil göstermektedirler. İkinci görüşü benimseyen âlimlerin, şu sorulara da yanıt bulmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır: Kur'an hiçbir çelişki barındırmayan bir mesajdır.⁴ O halde Kur'an âyetlerinin bir kısmının hükümlerinin iptal edilmesi, işlevsiz bırakılması, aciz hale getirilmesi, etkisiz kılınması veya hükümsüz bırakılması mümkün müdür? Böyle bir durumda "*Âyetlerimiz hakkında (onları etkisiz kalmak için) birbirlerini aciz bırakıncasına yarışanlara gelince, işte bunlar cehennemliklerdir.*"⁵ âyeti ve bu bağlamdaki âyetler⁶ nasıl anlaşılacaktır? Yine Kur'an'a önünden ve arkasından hiçbir batılın yaklaşamayacağını ve dolayısıyla onu hiçbir şeyin iptal edip geçersiz kılamayacağını vurgulandığı âyet⁷ ne şekilde yorumlanacaktır?

İşte bu makalede mezkûr sorulara Bakara 106, Ra'd 39 ve Nahl 101. âyetler çerçevesinde cevap aranmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda

² Abdurrahman Çetin, "Nesih", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/580; Abdulkemal Bingöl, "Neshin Gerçekleşmesinde Etkili Olan Faktörler", *e-Şarkîyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 8/2(16) (2016), 568.

³ Bk. Muhammed 'Abdülazim ez-Zürkânî, *Menâbilü'l-urfân fî 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Fevvaz Ahmed Zemerli (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1995), 2/147, 154; Talip Özdeş, *Kur'an ve Nesih Problemi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2018), 31; Selim Türcan, *Neshin Problematik Tarihi* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 212; Enes Büyük, "Klasik Dönemde Kur'an'da Neshi Reddeden Bir Müfessir: Safedî'nin Nesh Teorisine Yaklaşımı", *Eskiyeni* 42 (2020), 884-886.

⁴ en-Nisâ' 4/82.

⁵ el-Hacc 22/51.

⁶ Bk. es-Sebe' 34/5, 38.

⁷ el-Fussilet 41/42.

öncelikle *Kavramsal Çerçeve* alt başlığında *nesh*, *âyet*, *nesy* ve *insâ* kelimeleri etimolojik açıdan incelenmekte, akabinde söz konusu âyetlerde geçen *âyet* (آية) sözcüğünden kastedilen mana, ilgili âyetlerin bağlamları ışığında anlaşılmasına çalışılmakta ve böylece Kur'ân'da neshin bizzat gerçekleşip gerçekleşmediği tartışmaları uzlaştırılmaya gayret edilmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. *Nesh* Kavramı

Nesh (نَسَخَ) kelimesi Arapça'da *nsh* (نسخ) kök harflerinden türetilmiştir. *Nsh* (نسخ) fiili sözlükte “izale etmek, yok etmek, gidermek, silmek, değiştirmek, nakletmek”⁸ anlamlarına gelmektedir. Terim olarak *nesh* (نَسَخَ), “önceki şer’î bir hükmün, daha sonra gelen ve öncekinden farklı olan başka bir şer’î delille yürürlükten kaldırılmasıdır.”⁹ Bu durum, Yüce Allah (cc) açısından hükmün geçerlilik süresinin açıklanmasını, insanlar açısından da hükmün değişmesini ifade eder.¹⁰ Bu kapsamda uygulamadan kaldırılan önceki hükme *mensûb* (مَنْسُوح), onu uygulamadan kaldıran sonraki hükme ise *nâsib* (نَاسِخ) denir.¹¹

⁸ Ebû ‘Abdirrahmân Halîl b. Ahmed, “nsh”, *Kitâbü'l-‘ayn*, thk. Abdulhamîd Henedâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 4/215; Ebu'l-Huseyn Ahmed ibn Fâris b. Zekeriyâ, “nsh”, *Mu‘cemu mekâyisi'l-lügâ*, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979), 5/424-425; Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed Râğib el-İsfehânî, “nsh”, *el-Müjradât fî ğarîbi'l-Kur’ân* (Mısır: Mektebetü Nezâr Mustafâ el-Bânî, ts.), 633; Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “nsh”, *Lisânü'l-‘Arab* (Kahire: Dâru'l-Me‘ârif, 1119), 6/4407; Zürcânî, *Menâbilü'l-‘urfân*, 2/175.

⁹ Halîl b. Ahmed, “nsh”, 4/215; İbn Fâris, “nsh”, 5/424-425; İsfehânî, “nsh”, 633; İbn Manzûr, “nsh”, 6/4407.

¹⁰ Ali b. Muhammed eş-Şerif el-Cürcanî, *et-Ta’rifât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 240.

¹¹ Halîl b. Ahmed, “nsh”, 4/215; İbn Fâris, “nsh”, 5/424-425; İsfehânî, “nsh”, 633; İbn Manzûr, “nsh”, 6/4407.

Nsh (نسخ) kök harflerinden türetilen kelimeler Kur'ân'da 4 yerde¹² geçmekte ve “kaydetmek, nakletmek”,¹³ “silmek, iptal etmek, izale etmek, gidermek, yok etmek”¹⁴ ve “nüsha”¹⁵ anlamlarında kullanılmaktadır.

1.2. Âyet Kavramı

Âyet (آية) kelimesi Arapça'da *eye* (أى) kök harflerinden türetilmiştir. Bu kelime sözlükte “delil, iz, işaret, açık alamet, ibret”¹⁶ anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise “Yüce Allah'ın varlık ve yeganeliğine, peygamberlerin doğruluğuna işaret eden delil, mu'cize”¹⁷ demektir. Yine Kur'ân sûrelerini oluşturan cümle veya cümle gruplarından her birine *âyet* (آية) denir. Çoğulu (*ây*) *ây* veya (*âyât*) *âyât*tır.¹⁸

Kur'ân'da *âyet* (آية) kelimesi, farklı formlarıyla birlikte 382 yerde¹⁹ geçmekte ve içerisinde bulunduğu bağlama göre “Kur'ân cümlesi, vahiy, vahiy cümlecığı”,²⁰ “delil, iz, işaret, alâmet”²¹, “ibret”,²² “mu'cize”,²³

¹² Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî, “nsh”, *el-Mu'cemu'l-müjebbras li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2001), 793.

¹³ el-Câsiye 45/29.

¹⁴ el-Bakara 2/106; el-Hacc 22/52.

¹⁵ el-A'râf 7/154.

¹⁶ Halîl b. Ahmed, “eye”, 1/104; İbn Fâris, “eye”, 1/168-169; İbn Manzûr, “eye”, 1/185-188.

¹⁷ Halîl b. Ahmed, “eye”, 1/104; İbn Fâris, “eye”, 1/168-169; İbn Manzûr, “eye”, 1/185-188.

¹⁸ Halîl b. Ahmed, “eye”, 1/104; İbn Fâris, “eye”, 1/168-169; İbn Manzûr, “eye”, 1/185-188.

¹⁹ 'Abdülbâkî, “eye”, 127-133.

²⁰ el-Bakara 2/39, 41, 44, 61, 99; Âl-i 'Imrân 3/4, 7, 11, 19, 21, 58, 108; en-Nisâ' 4/56, 140, 155; vd.

²¹ el-Bakara 2/73, 145, 248, 259; Âl-i 'Imrân 3/13, 41, 49, 50; el-Mâide 5/114; el-İsrâ 17/12; vd.

²² el-Bakara 2/164, 248; Âl-i 'Imrân 3/49, 97, 190; el-En'âm 6/99, 158; Yûnus 10/92; vd.

²³ el-Bakara 2/118, 221; el-En'âm 6/37, 109; el-A'râf 7/133, 146, 203; Yûnus 10/20, 75, 97; vd.

“sembol”,²⁴ “ilâhî yasa”²⁵ ve “risâlet, risâlet öğretisi”²⁶ anlamlarında kullanılmaktadır.

1.3. *Nisyân* Kavramı

Nisyân (نسيان) kelimesi Arapça’da *nsy* (نسي) kök harflerinden türetilmiştir. Bu kelime sözlükte “unutmak, unutturmak”²⁷ manalarına gelmektedir. Terim olarak ise “bir insanın hafıza zayıflığı, gaflet içinde olma ya da kasıtlı davranma gibi sebeplerle kendisine söylenen bir şeyi unutması veya yapılması istenen bir işi yapmaması”²⁸ demektir.

Kur’ân’da *nsy* (نسي) kök harflerinden türetilen kelimeler 45 yerde²⁹ geçmekte ve “unutmak, unutturmak”³⁰ anlamlarında kullanılmaktadır.

1.4. *Nes’* Kavramı

Nes’ (نَسْأ) kelimesi Arapça’da *nse* (نَسَأ) kök harflerinden türetilmiştir. Bu fiil sözlükte “ertelemek, geciktirmek”³¹ anlamlarına gelmektedir. Bu bağlamda *nes’* (نَسْأ), “bir şeyi zaman açısından belli bir süre geciktirmek”³² demektir. Bu kökten türetilen *insâ’* (إنْسَاء) ise “Hz. Peygamber’in hafızasından bir âyetin silinmesi”³³ şeklinde tanımlanmaktadır ki bu kesinlikle kabul edilebilir bir şey değildir. Böyle bir şeyin bırakın varlığını, bunu düşünmek dahi Kur’ân’daki “*Zikeri (Kur’ân’ı) indiren şüphesiz ki biziz, biz! Elbette onu koruyucular da Biziz!*”³⁴ âyetine ve Hz. Peygamber’in (s) masumiyetine aykırıdır.

²⁴ el-A’râf 7/73; Hûd 11/64.

²⁵ en-Neml 27/92; el-Fussilet 41/53.

²⁶ el-Bakara 2/106; el-En’âm 6/124; en-Nahl 16/101.

²⁷ Halîl b. Ahmed, “nsy”, 4/213-214; İbn Fâris, “nsy”, 5/421; Isfehânî, “nsy”, 634.

²⁸ Halîl b. Ahmed, “nsy”, 1/104; İbn Fâris, “nsy”, 5/421-423; Isfehânî, “nsy”, 634.

²⁹ ‘Abdülbâkî, “nsy”, 794.

³⁰ el-Bakara 2/44, 286; el-En’âm 6/44; Yûsuf 12/42; Tâhâ 20/126; el-Haşr 59/19; vd.

³¹ Halîl b. Ahmed, “nse”, 4/219; Isfehânî, “nse”, 636.

³² Halîl b. Ahmed, “nse”, 4/219; Isfehânî, “nse”, 636.

³³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 126.

³⁴ el-Hıcr 15/9.

Kur'an'da *nse* (نَسَأَ) kökünden türetilen kelimeler 2 defa³⁵ geçmekte ve “ertelemek”³⁶ ve “değnek, baston”³⁷ manalarında kullanılmaktadır.

2. Kur'an'da Nesh Delil Gösterilen Âyetlerin Bağlamsal Açından İncelenmesi

Bakara 106 ve Nahl 101. âyetler bünyelerinde bulunan *nesh* ve *âyet* kelimeleri, Ra'd sûresi 39. âyet ise muhtevası nedeniyle Kur'an'da neshin varlığına delil gösterilmektedirler. Konunun doğru biçimde anlaşılması adına bu âyetlerin bağlam ilişkisi içerisinde incelenmesi önem arz etmektedir. Zira Kur'an âyetleri baştan sona *tevkîfî* olarak sıralanmıştır. Dolayısıyla Kur'an'daki her âyetin mutlaka bir *iç bağlamı* (siyâk-sibâk ilişkisi), bazı âyetlerin de hem *iç* hem de *dış bağlamı* (özel bir inîş sebebi) vardır.³⁸ Şimdi bu âyetleri iç ve dış bağlam açısından incelemek istiyoruz.

2.1. Bakara Sûresi 2/106. Âyet

مَا نُنسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Biz, bir âyetten her neyi nesheder, yani unutturursak daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin (iz) ki Allah her şeye gücü yetendir.”

Bu âyetin iç bağlamını, sûrenin 104-110. âyetleri belirlemektedir. Bu âyetlerde; Hz. Peygamber'in (s) risâletiyle ilgili muhataplarının çeşitli istek ve arzuları, Yüce Allah'ın (cc) risâlet görevini dilediği kimseye verebileceği, O'nun daha önceki bir şeriatı iptal etme/yürürlükten kaldırma veya unutturma kudretine sahip olduğu, göklerin ve yerin otoritesinin sadece Yüce Allah'ın elinde bulunduğu, mü'minlerin, İsrâiloğullarının Hz. Mûsâ'ya (s) sordukları türden sualleri Hz. Muhammed'e (s) sormamaları gerektiği, küfrü iman ile değişenin Yüce Allah'ın dosdoğru yolundan sapmış olacağı, kitap ehlinin bazılarının hakikati bilmelerine rağmen sırf hasetleri sebebiyle Hz. Muhammed'e risâlet verilmesini kabullenmek istemedikleri ve emredilen ibadetleri yerine

³⁵ Abdülbâkî, “nse”, 792.

³⁶ et-Tevbe 9/37.

³⁷ es-Sebe' 34/14.

³⁸ Recep Demir, “Bağlamından Kopuk Kur'an Okumalarının Serencamı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (2020), 578.

getirmek suretiyle ahiret hayatı için hazırlık yapmak gerektiği dile getirilmektedir.

Bu âyetin dış bağlamı yani sebep-i nüzulü hakkında kaynaklarda şu bilgiler yer almaktadır: Bu âyet, kin, haset ve düşmanlıkları sebebiyle kıblenin Beytül-Makdis'ten Ka'be'ye çevrilmesini çekemeyen Yahudilerin ve Hz. Peygamber'in (s) risaletine halel getirmek için sürekli ona iftira atan müşriklerin söyledikleri, "Bu Kur'ân filan değil, bunu Muhammed kendiliğinden uyduruyor. O, çelişkili bir sözdür. Görmüyor musunuz? Muhammed ümmetine bir şeyi emrediyor, daha sonra bundan vazgeçip tam tersine başka bir şey emrediyor. Bugün bir şey söylüyor, yarın bundan vazgeçiyor."³⁹ şeklindeki sözler üzerine indirilmiştir.

Bu âyette Yüce Allah (cc), neshe dair temel kaideyi hatırlatmakta, ilâhî mesajları dilediği gibi şekillendirebileceğini ve buna da gücünün yeteceğini bildirmektedir. O, bir önceki âyette kitap ehlinin ve müşriklerin ortaklaşa olarak vahiy ve risaleti istemediklerini, O'nun ise risalet ve vahiy anlamında rahmetini dilediğine tahsis edeceğini, çünkü büyük lütfun sahibinin kendisi olduğunu ifade ettikten sonra, herhangi bir âyeti yani risaleti nesh eder yani unutturursa yerine daha hayırlısını veya en azından dengini getireceğini, buna da gücünün yeteceğini bildirmektedir.

Bu âyet içerisinde geçen نَسَخَ *nensah* fiili *klasik nesh teorisinin* Kur'ân'daki en önemli delili olarak kabul edilmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere *nesh* kelimesi sözlük anlamı itibarıyla "izale etmek, yok etmek, gidermek, silmek, değiştirmek, nakletmek,"⁴⁰ terim olarak da "önceki şer'î bir hükmün, daha sonra gelen ve öncekinden farklı olan başka bir şer'î delille yürürlükten kaldırılması"⁴¹ manalarına gelmektedir. Söz konusu

³⁹ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed *ez-Zemahşerî, el-Keşşâf 'an hâkâiki ğavâmidî't-tenzîl ve 'nyûni'l-eġavîl fî vucûhi't-te'vîl* (Riyad: Mektebetu'l-'Ubeykân, 1994), 1/308-309; Ebu'l-Berakât Hâfızuddîn 'Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hâkâiku't-te'vîl*, thk. Mervân Muhammed eş-Şekkâr (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2014), 1/116; Ebu'l-Hasen 'Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüżûl* (Beyrut: y.y., 1991), 28; Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtûbî, *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'ân*, thk. 'Abdullah b. 'Abdilmuhsin et-Turkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 2/300; Ebu'l-Ferac 'Abdurrahmân b. 'Ali İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fî 'ulmi't-tefsîr* (Beyrut: y.y., 1987), 1/127.

⁴⁰ Halîl b. Ahmed, "nsh", 4/215; İbn Fâris, "nsh", 5/424-425; Isfehânî, "nsh", 633; İbn Manzûr, "nsh", 6/4407; Zürkânî, *Menâbilu'l-'urfân*, 2/175.

⁴¹ Halîl b. Ahmed, "nsh", 4/215; İbn Fâris, "nsh", 5/424-425; Isfehânî, "nsh", 633; İbn Manzûr, "nsh", 6/4407.

kelime, bu anlamların bir kısmını karşılayacak şekilde Kur'an'da 4 yerde⁴² zikredilmektedir.

İsfehânî bu âyetteki نَسَّهَا kelimesinin نَسَّأَهَا şeklinde de okunduğunu ve böylece mezkûr kelimenin “geciktirmek, ertelemek, hükmünü iptal etmek”⁴³ anlamlarına geldiğini söylemektedir. Bu bağlamda âyette geçen نَسَّ نَسَّسِي fiilinin, A'râf 51, Tevbe 67, Tâhâ 126 ve Haşr 19 gibi âyetlerde geçtiği üzere نَسَّ (نَسَّسِي) kökünden türetildiği kabul edilirse “unutturmak”, Tevbe 37'de olduğu gibi نَسَّ (نَسَّأَهَا) kökünden türetildiği varsayılırsa “ertelemek” anlamına geldiğini söyleyebiliriz. “Ertelemek” manasına alındığında söz konusu fiilin İsfehânî'nin de belirttiği gibi نَسَّأَهَا nensee şeklinde okunmasının esas alındığını ifade etmek gerekir.

Nesh kelimesinin terim anlamından hareketle neshin meydana gelebilmesi için hükmü kaldırılacak bir âyetin ve hüküm kaldıracak bir de delilin bulunması şarttır. Bu çerçevede hükmü kaldırılan âyete mensûb, hüküm kaldıran delile nâsib, bütünüyle bu olaya ise nesh adı verilmektedir. Kabul edilen haliyle ifade edilmelidir ki bir hükmün kaldırılabilmesi için öncelikle o hükmün bir süre uygulanması gerekmektedir. Dolayısıyla mensûb hüküm önce, nâsib delil ise sonra gelmiş olmalıdır. Dahası mensûb hüküm ile nâsib delil arasında mutlak bir zıtlık bulunmalı, ikisi bir arada hiçbir şekilde uygulanamamalıdır. Yine kabul edilen haliyle belirtilmelidir ki nesh inanç, kıssa, ibret ve delillerde değil, sadece hükümlerde geçerli olabilmektedir.⁴⁴

⁴² 'Abdülbâkî, “nsh”, 793.

⁴³ İsfehânî, “nse”, 636. نَسَّسِي fiilinin farklı okunuş şekilleri hakkında geniş açıklamalar için bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/309; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. 'Abdullah b. 'Abdilmuhsin et-Turkî (Kahire: Dâru Hacer, 2001), 2/394; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Mehmet Boynukalın (İstanbul: Mizan Yayınları, 2005), 1/81-82; Ebu'l-Hasen Tâhir b. 'Abdülmünim İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kurâati's-semân*, thk. Eymen Rüşdi Süveyd (Dimeşk: Daru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2009), 2/258; Ebû 'Amr Osman b. Sa'îd ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-kurâati's-seb'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 65; Ebu'l-A'lâ Hasen b. Ahmed el-Hemedânî, *Gâyetü'l-ibtisâr fî kurâati'l-üşerâti eimmeti'l-emsar* (Tanta: Daru's-Sahâbe, 2006), 2/415; Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dimeşkî İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-kurâati'l-aşr* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/219-220; Muhammed İsa Yüksek, “Bakara Suresi 106. Âyet Bağlamında Nesh-Nes' İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2015), 12.

⁴⁴ Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Tefsîru Ebi'l-Leyl: Bahru'l-ülûm* (Beyrut: y.y., 1996), 1/82.

Genel anlamda neshi kabul edenler, *Kur'ân'ın Kur'ân'la, Kur'ân'ın sünnetle, sünnetin Kur'ân'la, sünnetin sünnetle* ve geçmiş şeriatlerdeki hükümlerin *Kur'ân'la neshi* olmak üzere beş çeşit neshten söz etmektedirler. Bu bağlamda Bakara sûresi 106. âyette zikredilen نَسَخَ *nensab* fiiliyle kastedilen *nesh*, Kur'ân'ın daha önceki şeriatları neshetmesi, bir başka ifade ile bir şeriatdaki hükümler silinmiş veya unutturulmuş ise onun bir sonraki şeriatla aslına dönüştürülmesi veya değiştirilmesi olarak anlaşılabilir. Bu da önceki şeriatlardaki hükümlerin bir kısmını iptal etmek, bir kısmını aslına döndürmek, bir kısmını da düzeltmek şeklinde olur. Nitekim Kur'ân'da Hz. Peygamber'in (s) tüm insanlık ailesine müjdeleyici ve uyarıcı olarak görevlendirildiği,⁴⁵ İsrailoğullarına da Tevrât'ı(n aslını) doğrulayıcı, kendilerine haram kılınan⁴⁶ bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildiği, onlara Yüce Allah'tan bir delil getirdiği, onlardan Allah'a karşı takvâli (duyarlı) olmalarını ve kendisine de itaat etmelerini istediği,⁴⁷ Hz. Peygamber'in elçi olarak gönderileceğinin Tevrât ve İncil'de yazılı olduğu, onun kendilerine iyiliği emredip/öğütleyip kötülükten engelleyeceği/sakındıracağı, temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılacağı,⁴⁸ üzerlerindeki zincirleri kaldırıp atacağı, Peygamber'e yardım edip onunla gönderilen *nûr'a* yani Kur'ân'a uyanların kurtulanlardan olacağı⁴⁹ bildirilmektedir. Zaten Kur'ân, insanların hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyler kendilerine açıklansın, inanan bir toplum için de bir rehber ve rahmet olsun diye indirilmiş bir mesajdır.⁵⁰ Kur'ân'da aktarılan bu bilgiler, İsrailoğullarına azgınlıkları nedeniyle özel bir ceza olarak haram kılınan bazı yiyeceklerin aslına döndürülmesinin, yani helal kılınmasının delilleri arasında yer almaktadır. Bundan da eski milletlerin kendileri için belirlenen dini hükümleri bozdukları, kendilerine helal olan bazı hükümleri yasak

⁴⁵ Sebe' 34/28.

⁴⁶ İsrailoğullarına haram kılınan şeyler ve sebepleri hakkında bk. Âl-i 'Imrân 3/93; el-En'âm 6/146.

⁴⁷ Âl-i 'Imrân 3/50.

⁴⁸ "Bu cümle, A'râf 7/32-33, Enfâl 8/24 ve Tevbe 9/29 ile okunmalıdır. Çünkü dinde helâl ve haram kılma yetkisi sadece Yüce Allah'a aittir. Hz. Peygamber ise neyin helal, neyin haram kılındığını bildirir. Bu arada bir yetkili, devlet başkanı, komutan, aile babası vs. olması itibarıyla bazı yasaklar koyabilir; ancak bunlar haram kapsamında değerlendirilmemelidir. Aksi takdirde A'râf 7/32-33 ve Tahrim 66/1'deki mesajlar anlamını yitirir." (*Geniş Açıklamalı Kur'an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2022), 412).

⁴⁹ el-A'râf 7/157.

⁵⁰ en-Nahl 16/64. Benzer mesajlar için bk. en-Nisâ' 4/65; el-En'âm 6/114.

haline getirdikleri, sonrasında ise Kur'ân'la birlikte aslına döndürülmenin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Sünnetin sünnetle neshine, Allah Rasûlü'nün kabir ziyaretlerini önce yasaklaması, belli bir süre geçtikten sonra da serbest bırakması örnek verilebilir. Kur'ân'da da ifade edildiği üzere kabir ziyaretlerinde mezarlarla övünme,⁵¹ putperestliğe geri dönme veya onlardan bir şeyler bekleme gibi tehlikeler söz konusu olunca Hz. Peygamber bu ziyaretleri yasaklamış, daha sonra da bu tehlikeler ortadan kalkınca serbest bırakmıştır. Gün gelir Hz. Peygamber'in yasaklama gerekçesi tekrardan tezahür ederse, aynı yasak yeniden söz konusu edilebilir. Burada sebepler üzerinde durup hükümlerin şartlara göre uygulanmasının amaçlandığı görülmektedir. Bu tür *neshi* de aslında bir *tahsîs* olarak yorumlamak daha doğru olsa gerektir.

Sünnetin Kur'ân'la neshine de kıblenin tahvili örnek gösterilebilir. Nitekim Hz. Peygamber'in başlangıçta Kudüs'teki Mescid-i Aksâ yönüne doğru namaza durulması sünneti, Mescid-i Harâm'a dönülmesi emri⁵² ile Kur'ân tarafından nesh edilmiştir. Bu noktada *tahsîs-nesh* ilişkisine dikkat çekmek faydalı olacaktır. Bilindiği üzere *tahsîs* (تَحْصِيسٌ), “umumi olan bir şeyin bazı kısımlarının bazı özel durumlara hasredilmesidir.”⁵³ *Nesh* (نَسَخٌ) ise, “önceki şer'î bir hükmün, daha sonra gelen ve öncekinden farklı olan başka bir şer'î delille yürürlükten kaldırılmasıdır.”⁵⁴ Bazı âlimler, hükmün kaldırılması veya özel bir duruma hasredilmesi açısından *nesh* ile *tahsîs* arasında benzerlik kursalar da *neshin* bir hükmü tüm yönleriyle iptal etmesi, *tahsîsin* ise iptal değil de özel durumlara hasretmesi nedeniyle aralarında farklılık vardır. Diğer taraftan *nesh* haberlerde söz konusu olmazken, *tahsîs* haberlerde de olabilir.⁵⁵ Hulâsâ *nesh* ve *tahsîs* ayrı ayrı şeylerdir.

Neshin, “önceki şer'î bir hükmün, daha sonra gelen ve öncekinden farklı olan başka bir şer'î delille yürürlükten kaldırılması”⁵⁶ yani hükmün

⁵¹ et-Tekâsür 102/1-2.

⁵² el-Bakara 2/144. Bu konudaki hadisler için bk. Buhârî, “Tefsîr”, 2/12, 14; Müslim, “Mesâcid”, 11-15.

⁵³ Isfehânî, “hşş”, 198.

⁵⁴ Halîl b. Ahmed, “nsh”, 4/215; İbn Fâris, “nsh”, 5/424-425; Isfehânî, “nsh”, 633; İbn Manzûr, “nsh”, 6/4407.

⁵⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*; 2/388; Zürkânî, *Menâbilu'l-urfân*, 2/80-82; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 123.

⁵⁶ Halîl b. Ahmed, “nsh”, 4/215; İbn Fâris, “nsh”, 5/424-425; Isfehânî, “nsh”, 633; İbn Manzûr, “nsh”, 6/4407.

iptal edilmesi ve iki zıtlığın giderilmesi şeklinde anlaşılması sebebiyle *sünnetin Kur'an'ı neshetmesi*⁵⁷ düşünülemez. Yine Kur'an'ın, Yüce Allah'ın katından indirilmiş ilâhî bir mesaj olması hasebiyle ona önünden de arkasından da gizli ya da açık hiçbir bâtılın yaklaşamayacağı ifade edilmesi,⁵⁸ onun kesinlikle hiçbir ihtilaf yani çelişki içermemesi⁵⁹ ve Allah'ın âyetlerini aciz bırakma gayretinde olanların cehennemde cezalandırılacaklarının bildirilmesi⁶⁰ gibi ilâhî uyarılar, kanaatimizce Kur'an'daki herhangi bir âyetin başka bir âyet tarafından neshedilemeyeceğini, bir başka ifade ile hükmünün geçersiz sayılmayacağını göstermektedir.⁶¹ Çünkü *nesh*, bir iptal kurumu olmasının yanı sıra aynı zamanda bir tezatlık ve çelişki kurumudur. Bu doğrultuda Kur'an'da herhangi bir çelişkiden söz edilemeyeceği gibi hükmü geçmiş bir âyetten de bahsedilemez. Şunu da hemen ifade edelim ki Kur'an'daki her bir âyetin mutlak surette bir yönüyle uygulanabilme imkânı vardır. Bu kapsamda bazı âyetler genel hüküm içerse de bazılarında özel şartlar söz konusu edilmiş olabilir.

Öte yandan Kur'an'ın *kölelik*,⁶² *çok evlilik*,⁶³ *ıçkinin yasaklanması*⁶⁴ gibi ahkâma dair bazı konularda *tadrîcîlik* prensibini esas aldığı görülmektedir. *Tadrîcîlik*, “bir kimseyi bir şeye aşamalı olarak yaklaştırmak ve alıştırmak”⁶⁵ demektir. *Tadrîcîlikte* Yüce Allah'ın şer'î bir hükmü bir kerede ve bütün olarak değil de nüzûl süresince bireysel ve sosyal olguların gerektirdiği şekilde peyderpey inşa etmesi söz konusudur. Böylece Allah (cc), İslâm

⁵⁷ Bu konudaki tartışmalar hakkında bk. Abdullah Ünalın, “Kur'an'ı Nesh Bağlamında Sünnet'in Yetkisi”, *Süri Üniuersitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2018), 11-30; Muhammet Ali Asar, “Sünnetin Kur'an'ı Neshi Meselesine Hadisçilerin Yaklaşımı: Örnekler Çerçevesinde Bir İnceleme”, *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/2 (2020), 48-78; Hacer Yetkin, “Klasik Dönem'e Kadar Fıkıh Usûlünde Kur'an ve Sünnetin Birbirini Neshi Tartışması”, *Usûl İslam Araştırmaları* 28 (2017), 193-211.

⁵⁸ el-Fussilet 41/42.

⁵⁹ en-Nisâ' 4/82.

⁶⁰ el-Hacc 22/51, es-Sebe' 34/5, 38.

⁶¹ *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. Okuyan, 38.

⁶² el-Bakara 2/177; en-Nisâ' 4/92; el-Mâide 5/89; et-Tevbe 9/60; en-Nûr 24/32; Muhammed 47/4; el-Mücâdele 58/3; el-Beled 90/13.

⁶³ en-Nisâ' 4/3.

⁶⁴ el-Bakara 2/219; en-Nisâ' 4/43; el-Mâide 5/90-91; en-Nahl 16/67. İçkinin *tadrîcî* bir anlayışla haram kılındığı bu âyetlerin nüzûl sırasına göre dizilişleri ise şu şekildedir: en-Nahl 16/67; el-Bakara 2/219; en-Nisâ' 4/43; el-Mâide 5/90-91.

⁶⁵ İbn Manzûr, “drc”, 16/1352.

öncesi dönemde var olan veya beşeri ve sosyal hayatın gerektirdiği bazı olguları tıpkı Kur'ân âyetlerini indirmedeki metodunda olduğu gibi⁶⁶ aşama aşama ya evrensel ahlâka uygun hale getirmekte ya da yeniden ihdas etmektedir.⁶⁷ Bu yöntemin, vahyin muhatapların gönüllerini pekiştirmesi ve sağlamlaştırması, ilâhî mesajın insanlar tarafından okunup anlaşılması, bireysel ve toplumsal hayatta uygulanması ve Kur'ân'ın hayata dokunması konusundaki katkıları ise izahtan varestedir. Bu nedenle Kur'ân'daki her bir âyet doğrudan veya dolaylı olarak, ya hüküm ya da mesaj açısından mutlaka herkesi her zaman ilgilendirebilir. Dolayısıyla Kur'ân'da mutlak anlamda hükmü ebediyen iptal edilmiş ve böylece işlevsiz bırakılmış hiçbir âyet söz konusu olamaz.⁶⁸ Bu çerçevede Kur'ân'da mensûh addedilen âyetleri, Kur'ân'ın bazı durumlarda alternatif sunma anlayışının, hükümleri tedricî olarak inşa etme yönteminin ya da birtakım hükümlerin birtakım özel koşullara has kılınmasının örnekleri olarak kabul etmek mümkündür.

Kur'ân'da neshin varlığını kabul edenler; *i. metni bâkî, hükmü mensûh âyetler*, *ii. hükmü bâkî, metni mensûh âyetler* ve *iii. hem metni hem de hükmü mensûh âyetler* olmak üzere üç tür neshden söz etmektedirler.⁶⁹ Bunlardan ilki için Kur'ân'da açık bir delil mevcut değildir. Diğerleri ise Kur'ân'ın Yüce Allah tarafından korunması,⁷⁰ vahiy kâtiplerince yazı ile kayıt altına alınmış olması ve hafızlarca ezberlenerek asırlardır mütevatiren nakledilmesi gibi temel prensiplerle uygunluk arz etmemektedir.

Peki, Bakara sûresi 106. âyet merkeze alınarak Kur'ân'da neshin varlığını savunmanın gerekçesi ne olabilir? Bu sorunun cevabı, söz konusu âyet içerisinde geçen *آية* *âyet* kelimesine yüklenen anlamda gizlidir. Bu kelime, Kur'ân'da neshi kabul edenlerce “Kur'ân âyeti, Kur'ân cümlecığı” şeklinde anlaşılmaktadır. Bahsi geçen âyetin bağlamı dikkate alındığında ise bu kelimenin, “Kur'ân cümlecığı” ya da “Kur'ân'daki herhangi bir hüküm” değil, özellikle Bakara 105. âyetin de işaretiyle “önceki şeriatlardaki bazı

⁶⁶ el-İsrâ' 17/106; el-Furkân 25/32.

⁶⁷ Ali Galip Gezgin, “Kur'ân'da 'Nesh Problemi'ne Eleştirel Bir Yaklaşım”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2001), 62-63; Talip Türkan, “Tedric”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/265-267.

⁶⁸ Bk. Bedreddin Çetiner, “Kur'ân'da Nesh Konusuna Değişik Bir Yaklaşım”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III* (İstanbul: İSAV Yayınları, 2002), 385-394.

⁶⁹ Celâluddin 'Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2006), 3/65-68; Cerrahoglu, *Tefsir Usûlü*, 127; Çetin, “Nesh”, 32/580; Gezgin, “Kur'ân'da 'Nesh Problemi'ne Eleştirel Bir Yaklaşım”, 55-57.

⁷⁰ el-Hicr 15/9.

risâlet öğretileri, şeriatın kendisi, ondaki bazı hükümler veya bu risâlet öğretilerinin tamamı” şeklinde anlaşılması mümkün gözükmemektedir. Kaldı ki Kur’ân’da *müfred* şekilde kullanılan hiçbir آية *âyet* kelimesi, “Kur’ân âyeti, Kur’ân cümlecigi” manasına gelmemekte, Kur’ân âyetleri için sözü edilen kelimenin çoğul biçimi olan آیات *âyât* sözcüğü kullanılmaktadır.⁷¹ Bu durumda âyette unutturulduğu ya da iptal edildiği bildirilen şey, Kur’ân’daki herhangi bir hüküm değil, önceki şeriatların kendisi olmaktadır. Zaten 105. âyette, kitap ehlinin ve müşrik kâfirlerin bu son ümmete indirilmesini istemedikleri şeyin bütünüyle vahiy yani Hz. Peygamber’in risâleti olduğu vurgulanmaktadır. Âyetin sebep-i nüzûlü de buna uygunluk arz etmektedir. Yine inkârcıların, “*Allah’ın elçilerine verilenlerin benzeri bize verilmedikçe iman etmeyeceğiz.*”⁷² şeklindeki çıkışları, konunun Kur’ân bünyesindeki nesihle değil, önceki şeriatlardaki bazı hükümlerin iptali ya da unutturulmasıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Yüce Allah (cc) ise risâlet görevini kulları arasından kime vereceğini kendisinin belirlediğini bildirerek,⁷³ inkârcıların bu isteklerinin anlamsızlığını ortaya koymaktadır.

Bakara sûresi 106. âyet, bir hüküm cümlesi değil, şart cümlesidir. Zira bu cümle şart ve cevaptan oluşmaktadır.⁷⁴ Buna göre âyette mutlak anlamda kesinleşmiş bir şeyden değil de meydana gelmesi durumunda bunu ancak Yüce Allah’ın gerçekleştirebileceği mesajı verilmektedir. Nitekim şart ve cevaptan meydana gelen, ancak gerçekleşmeyen ve sadece belli konularda muhatapları uarmayı amaçlayan cümleler Kur’ân’da mevcuttur.⁷⁵ Bu kapsamda Bakara 106’daki uyarılar, vahiy ve risâleti yenileme yetki ve gücünün sadece Yüce Allah’ın kudretinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Âyetin ikinci cümlesinde yer alan *أَلَمْ تَعْلَمَ elem ta’lem* ifadesinde muhatap Hz. Peygamber’dir. Ancak Yüce Allah’ın (cc) risâletle ilgili tasarrufunu inkâr etmek isteyen herkese burada zımnen bir mesaj söz konusudur. Nitekim Yüce Allah bu âyette *حَكِيم hakîm* gibi “hüküm koyma,

⁷¹ Mehmet Sait Şimşek, “Kur’an’da Nesh Problemi”, *1. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu -Kur’an’ın Aydınlığına Doğru-* (Ankara: Fecr Yayınları, 1995), 122-123.

⁷² el-En‘âm 6/124.

⁷³ el-Bakara 2/90; el-En‘âm 6/124; ez-Zuhruf 43/32.

⁷⁴ Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb* (Beirut: Dâru’l-Fîkr, 1981), 3/247.

⁷⁵ el-En‘âm 6/116; ez-Zümer 39/65.

hüküm değiştirme” anlamlarına gelen sıfatlarından birisini değil de her şeye, -bağlam gereği risâlet vermeye- gücünün yetmesi anlamında قَدِير *kadîr*, yani kudret sıfatını zikretmektedir. Bu da Bakara 106'da belirtilen konunun Kur'ân hükümlerinin neshi değil, Hz. Peygamber'e risâlet verilmesiyle birlikte daha önceki şeriatların neshedilmesi olduğunu göstermektedir.

2.2. Nahl Sûresi 16/101. Âyet

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti (getirip) değiştirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- ‘Sen ancak bir iftiracısun’ dediler. ‘Hayır; onların çoğu (gerçeği) bilmezler.’”

Kur'ân'da neshin gerçekleştiğini kabul edenlerin delil olarak ileri sürdükleri âyetlerden birisi de Nahl sûresi 101. âyettir. Bu âyetin iç bağlamını, sûrenin 98-109. âyetleri belirlemektedir. Buna göre söz konusu âyetlerde; Kur'ân okunmaya başlanacağı zaman kovulmuş şeytandan Yüce Allah'a sığınmak gerektiği, inananlar ve Allah'a samimiyetle teslim olanlar üzerinde şeytanın hiçbir otoritesinin bulunmadığı, şeytanın dostlarının Allah'a şirk koştukları, bir âyetin yerine başka bir âyet indirme kudretinin Yüce Allah'a ait olduğu, müşriklerin Hz. Peygamber'i müfterîlikle itham ettikleri, Kur'ân'ın Yüce Allah'ın katından birçok amaçla indirildiği, müşriklerin Kur'ân'ı bir insanın Hz. Peygamber'e öğrettiğini iddia ettikleri, inkârcıların elem verici azapla cezalandırılacakları, Allah'ın âyetlerine inanmayanların yalancılar olduğu, kalbindeki imanı koruduğu sürece inkara zorlananlar hariç imandan sonra inkarı tercih edenlerin Yüce Allah'ın öfkesine muhatap olacakları, inkarcıların kalp, kulak ve gözlerinin Allah tarafından mühürlendiği ve bunların ahirette de kaybedenlerden olacakları bildirilmektedir.

Bu âyetin sebab-i nüzulü yani dış bağlamı kapsamında kaynaklarda şu bilgiler aktarılmaktadır: Bu âyet, müşriklerin, “Vallahi Muhammed ashâbıyla alay ediyor. Onları tam anlamıyla emri altına almış. Bugün onlara bir şey emrediyor, yarın yasaklıyor ya da ilkinden daha kolay bir şey

emrediyor. Bunlar tamamen Muhammed tarafından uydurulmuş veya ona öğretilmiş şeylerdir.”⁷⁶ demeleri üzerine nazil olmuştur.

Nahl sûresi 101. âyette Yüce Allah’ın (cc), bir âyetin yerini başka bir âyet ile değiştirdiğinde, esasında neyi indirmekte olduğunu gayet iyi bildiği, bu hakikate rağmen Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber’i iftira atmakla itham ettikleri⁷⁷ haber verilmektedir.

Bu âyetin klasik nesh teorisinin delili olarak kabul edilmesinin sebebi de tıpkı Bakara 106’da olduğu gibi âyette iki defa geçen *آية* *âyet* kelimesine “Kur’ân âyeti, Kur’ân cümlecği” anlamı verilmesidir.⁷⁸ Ancak bu anlamlandırmanın doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere Kur’ân’da *müfred* şekilde kullanılan hiçbir *آية* *âyet* kelimesi, “Kur’ân âyeti, Kur’ân cümlecği” manasına gelmemekte, Kur’ân âyetleri için sözü edilen kelimenin çoğul şekli olan *آيات* *âyât* sözcüğü kullanılmaktadır.⁷⁹ Diğer taraftan bu görüşün bilinen anlamda neshin şartlarının tamamını taşımadığı anlaşılmaktadır. Zira neshin Hz. Peygamber’in (s) hayatında gerçekleşmiş olması, nâsih ve mensûhun her ikisinin de şer’î amelî hükümlerden olması, mensûh hükmün belirli bir süre uygulamada kalmış olması, aralarında her iki hüküm ile aynı anda amel etmeye mâni olacak derecede tezat bulunması, nâsihin mensûhla aynı veya daha güçlü bir delile sahip olması, âyetlerden birinin diğerinden sonra nazil olduğunun kesin olarak bilinmesi, mensûhun hükmünün belirli bir süreyle sınırlandırılmış olmaması gibi ittifakla kabul edilen şartları vardır.⁸⁰ Bu bağlamda şunları söylemek mümkündür: Nahl sûresi bütünüyle Mekkî bir sûredir. Dolayısıyla o dönemde bir nesh teorisinden veya neshin pratik örneğinden söz etmek mümkün değildir. Esasen nesh, hükümler arasında

⁷⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/473; Vâhidî, *Esbâbü’n-nüzcûl*, 197; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 4/491.

⁷⁷ Hz. Peygamber’e yönelik *müfterî* suçlamasıyla ilgili başka âyetler için bk. Yûnus 10/38; Hûd 11/13; el-Enbiyâ’ 21/5; el-Furkân 25/4; es-Secde 32/3; es-Sebe’ 34/8; eş-Şûrâ 42/24; el-Ahkâf 46/8.

⁷⁸ Semerkandî, *Baḥru’l-’ulûm*, 2/306; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 14/362-363; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/472. Müşrikler, Hz. Peygamber’e Kur’ân âyetlerini ‘Âbis ve Yesâr’ın öğrettiğini iddia ediyorlardı (Semerkandî, *Baḥru’l-’ulûm*, 2/306).

⁷⁹ Şimşek, “Kur’an’da Nesh Problemi”, 122-123.

⁸⁰ Şaban Muhammed İsmail, *Naẓariyyetü’n-nesh fi’ş-şerâi’i’s-semâviyye* (b.y.: Dâru’s-Selâm, 1998), 111; Çetin, “Nesih”, 32/579-581; Ebu’l-Ferac ‘Abdurrahmân b. ‘Ali İbnu’l-Cevzî, *Nevâsibu’l-Kur’ân - ‘umdetü’r-râsib fi ma’rifeti’l-mensûh-* (Beyrut: y.y., 1985), 23-24; Şimşek, “Kur’an’da Nesh Problemi”, 119.

meydana geldiği kabul edilen bir meseledir.⁸¹ Mekke döneminde ise henüz ahkâm âyetleri indirilmemiştir. Zaten sûrenin bu âyetinde de şer'î-amelî bir hükümden değil, Yüce Allah'ın (cc), risâlet/şeriat indirme kudretinden yani vahyin kaynağından ve Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e yönelik ithamlarından söz edilmekte ve böylece bu hakikatler insanlara haber verilmektedir. Muhtevası haber olan âyetlerde nesh söz konusu edilmediği için burada bir neshten söz edilmesi uygun gözükmemektedir.

Kanaatimizce bu âyette iki kez geçen آية *âyet* kelimesinin ilki, tıpkı Bakara 106'da olduğu gibi "risalet, risalet öğretisi" anlamına gelmekte ve her ikisinde de vahyin tamamı kastedilmektedir. Çünkü âyette, Kur'an'daki herhangi bir hükmün değiştirilmesi değil âyetin nüzul sebebinde de zikredildiği üzere vahyi yani Kur'an âyetlerinin tamamını Hz. Peygamber'in uydurduğu veya başkasından öğrendiği iddialarına Yüce Allah tarafından verilen cevap konu edilmektedir. Öte yandan Mekkeli müşriklerin indirilen âyetler hakkında beğenip beğenmeme veya bir seçim yapma gibi dertleri de yoktu. Onların iddiaları, vahyin tamamının Hz. Peygamber ya da bir beşer tarafından uydurulmuş olmasıydı.⁸² Zaten bu âyetin iç bağlamı da (Nahl sûresi 101-105. âyetlerdeki konu bütünlüğü) mezkûr kelimeyi "risâlet, risâlet öğretisi" şeklinde anlamayı zorunlu kılmaktadır. Çünkü hem Mekkeli müşrikler hem de Medine'deki kitap ehli, Hz. Peygamber'in risâletini -bir başka ifade ile- vahyin tamamını problem etmekteydiler. Bu yüzden onlar, vahyin kaynağı konusunda derin bir inkâr içindeydiler.

Nahl sûresi 101. âyette *neshten* değil *tebdilden* söz edilmektedir. *Tebdîl* (تَبْدِيل) de "bir şeyi başka bir şeyin yerine koymaktır."⁸³ Klasik nesh teorisi ise Kur'an'daki bir âyetin kaldırılıp yerine başka bir âyetin konulmasından ziyade, Kur'an'da *nâsib* ve *mensûb* âyetlerin varlığını esas almaktadır.⁸⁴ Bu çerçevede âyetin *tebdîli*, "yerine başka bir âyet indirilerek bir âyetin kaldırılması"⁸⁵ anlamına gelmektedir. Bu âyetin indirildiği

⁸¹ M. Zeki Duman, "Kur'an'da Nesh Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri", *Tarihîten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* (Ankara: İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2009), 95-105.

⁸² Bu iddialar hakkında bk. el-Furkân 25/4-5; el-Hâkka 70/38-52; el-Müddessir 74/24-25; vd.

⁸³ Isfehânî, "bdl", 49.

⁸⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 3/65-68; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 122-127; Çetin, "Nesih", 32/580.

⁸⁵ Isfehânî, "bdl", 49.

dönemde Müslümanların gündeminde *nâsib* ve *mensûb* âyet diye bir konu mevcut değildir. Bu konuda Hz. Peygamber'e sorulmuş herhangi bir soru da kaynaklarda bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu âyette geçen آية *âyet* kelimesinin ilkini “risâlet, risâlet öğretisi”, ikincisini de “önceki şeriatlardaki hüküm ya da hükümler” şeklinde anlamının daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

2.3. Ra'd Sûresi 13/39. Âyet

يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنَبِّئُكُمْ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ

“Allah dilediğini/ layık gördüğünü siler ve (dilediğini/ layık gördüğünü) sabit de bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır.”

Kur'an'da fiilen neshin varlığını kabul edenlerin üçüncü delili, Ra'd sûresi 39. âyettir. Bu âyetin iç bağlamını, sûrenin 36-43. âyetleri belirlemektedir. Buna göre söz konusu âyetlerde; Kur'an'ın indirilmesine sevinenler olduğu gibi onun âyetlerinden bir kısmını inkâr edenlerin de bulunduğu, Hz. Peygamber'in şahsında tüm mü'minlerin yapmaları gerekenin Yüce Allah'a kulluk etmek, O'na ortak koşmamak ve O'nun dosdoğru yoluna davet etmek olduğu, Kur'an'ın Arapça indirildiği, Hz. Peygamber'in inkârcıların hevâ ve heveslerine uyamayacağı, onun da daha önceki peygamberler gibi evlenip çocuk sahibi olduğu, hiçbir peygamberin Allah'ın izni olmadıkça bir âyet/mu'cize getiremeyeceği, Kur'an âyet ve sûrelerinin Allah'ın katında bulunan Ümmü'l-Kitâb'da korunduğu, şartlar ne olursa olsun Hz. Peygamber'in tebliğ yapmakla mükellef kılındığı, hesap sormanın Yüce Allah'ın yetkisinde bulunduğu, Yüce Allah'ın hükmünü bozacak hiç kimsenin olmadığı, kâfirlerin peygamberlere tuzak kurdukları ve onların Hz. Peygamber'i elçi olmamakla itham ettikleri bildirilmektedir.

Ra'd sûresi 39. âyetin dış bağlamı yani sebep-i nüzulü hakkında kaynaklarda şu bilgiler yer almaktadır: 38. âyette geçen “Allah'ın izni olmadan hiçbir rasûl/elçi için (mucizevi) bir delil getirme imkânı yoktur.” ifadesi nâzil olduktan sonra Kureyş kâfirleri şunu söylediler: “Ey Muhammed! Görüyoruz ki senin elinde hiçbir şey yok. Her şey olmuş bitmiş!”⁸⁶ İşte âyet bu hadise üzerine indirildi.

Ra'd sûresi 39. âyetin, risalet konusunun işlendiği bir bağlamda yer almasına rağmen bağlamından kopartılarak yorumlandığı anlaşılmaktadır.

⁸⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/568.

Halbuki Kur'an âyetlerini buldukları iç (siyâk-sibâk ilişkisi) ve dış (sebeb-i nüzûl) bağlamlarına uygun olarak yorumlamak esastır.⁸⁷

Bu âyette Yüce Allah, dilediği mesajı silebileceği gibi sabit de bırakabileceğini dile getirmektedir. Bu kapsamda Âl-i İmrân 50, 93, el-En'am 146, el-A'raf 157 ve en-Nahl 64 gibi âyetlerin delaletiyle silinen ve hükümsüz bırakılan mesajların önceki şeriatlar olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra âyette Yüce Allah'ın dilerse sileceğini, dilerse de sabit bırakacağını ifade ettiği muhtemel şeyler şunlar da olabilir: İnsanların amellerinin silinmesi veya sabit bırakılması, amellerle ilgili sürelerin kaldırılması veya bırakılması, Mekkelilerin küfürlerinin kaldırılması veya sabit bırakılması, bazı rızıkların kaldırılıp bazılarının sabit bırakılması, bela ve sıkıntıların silinmesi veya sabit bırakılması gibi insan hayatındaki değişimler, tabiatta silinen ya da sabit kalan değişim ve dönüşümler, bazı canlı türlerinin silinip bazılarının sabit kalması, güneş, ay ve yıldızların günlük doğup batması, mevsimlerin değişmesi, topraktaki dönüşüm ve değişimler, toplumların varlığını devam ettirmesi ve sonunda silinmeleri, dünyanın silinip âhiretin kalması vs.⁸⁸ Dolayısıyla bu âyetin, Kur'an'da neshin varlığını değil Yüce Allah'ın kâinata dair yasaları olarak bilinen "Sünnetüllâh"ı konu edindiğini söyleyebiliriz.

Âyette, Yüce Allah'ın ilâhî kanunlarındaki değişimlerin kaynağı olarak *أُمُّ الْكِتَابِ* *Ümmü'l-Kitâb* yani "Ana Kitâb" gösterilmektedir. Bu Ana Kitâb aynı zamanda vahyin de kaynağıdır⁸⁹ ki buradaki maksat muhtemelen *Levh-i Mahfûz*'dur;⁹⁰ Yüce Allah'ın ezeli ilmidir. Çünkü değişecek, değişmeyecek her ne varsa tamamı, katında sözün değişmeyeceği kesin olan⁹¹ Yüce Allah'ın bilgisindedir, kontrolündedir.

Bütün bunlar birer ihtimaldir ve âyetin mesajı bağlamında yapılan yorumlardır. Ancak bu âyet, klasik nesh teorisinin delili sayılabilecek açıklıkta bir içeriğe sahip değildir. Çünkü muhtevanın herhangi bir âyetin hükmünün kaldırılıp yerine yenisinin getirilmesiyle ilgisi bulunmamaktadır. Öte yandan bu ayet, tıpkı Nahl 101'de olduğu gibi Mekki bir sûrenin içinde

⁸⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 115-118; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 138-241; Bingöl, "Neshin Gerçekleşmesinde Etkili Olan Faktörler", 568.

⁸⁸ Semerkandî, *Bahrü'l-'ulûm*, 1/241; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/559-573; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/356-357.

⁸⁹ Âl-i İmrân 3/7; ez-Zuhruf 43/4.

⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/357.

⁹¹ el-Kâf 50/29.

yer alan ve Mekkî olduğunda da şüphe bulunmayan bir âyettir. Bu nedenle âyeti neshle ilişkilendirmenin ya da neshe delil göstermenin doğru bir yaklaşım olmadığı kanaatindeyiz.

Sözün özü: Bakara 106'da geçen آية *âyet* kelimesi ile Nahl 101'de zikredilen ikinci آية *âyet* kelimesini “önceki şeriatlardaki hüküm ya da hükümler”, Nahl sûresi 101. âyetteki birinci آية *âyet* kelimesini de “risâlet, risâlet öğretisi” şeklinde anlamak gerekmektedir. Böylece bu âyetler çerçevesinde tartışılan konunun Kur’ân’daki bir meseleden ziyade bütünüyle risâlet ve vahiy olduğu rahatlıkla anlaşılacaktır. Meseleye En’âm 6/124 ve Zuhuruf 43/32. âyetler ışığında yaklaşıldığında, konunun kapalı hiçbir tarafının olmadığı da görülebilecektir. Zira klasik nesh teorisinin merkeze aldığı âyetlerin iç ve dış bağlamları, Mekkeli müşriklerin ve ehl-i kitaptan kâfirlerin Müslümanlarda olmasını istemedikleri ve bu nedenle karşı çıktıkları şeyin, neshedilen herhangi bir âyet değil, Hz. Peygamber’in risâleti yani bütünüyle vahiy ve Kur’ân olduğunu göstermektedir.

Kur’ân’da neshe delil gösterilen âyetleri bağlamsal açıdan inceledikten sonra Kur’ân’da neshi reddeden Isfehânî’nin bu konudaki görüşlerine değinmek istiyoruz: Isfehânî’ye göre neshedilmiş âyetlerden kasıt, Cumartesi yasağı ve doğu ve batı cihetlerine yönelerek namaz kılmak gibi Kur’ân’dan önceki mesajlarda yer alan ve Yüce Allah’ın hükümlerini bizden kaldırarak başka hükümlerle kulluk etmemizi emretmiş olduğu dinî ahkâmıdır. Yahûdî ve Hıristiyanların, “Ancak, sizin dininize tâbi olan kimselere iman ediniz.” söylemlerine karşılık Yüce Allah, Bakara sûresi 106. âyetle onların aleyhine olmak üzere bu hükümleri yürürlükten kaldırmıştır. Ona göre neshten kastedilen başka bir maksat da vahyin Levh-i Mahfûz’dan nakledilip başka kitaplara aktarılmasıdır. Sonuç olarak Isfehânî, Bakara 106. âyetin Kur’ân’da neshin vaki olduğuna delâlet etmediğini söylemektedir.⁹²

Ebû Müslim el-Isfehânî’ye göre, kendisine kadar müfessirler, hem önceki şeriatlarda hem de Kur’ân’da neshin varlığı konusunda ittifak halindedirler. Bu nedenle o, Kur’ân’da nesh tartışmalarında dönüm noktasıdır. Zira o, Kur’ân’da neshin varlığını kabul edenlerin aksine

⁹² Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-Isfehânî, *Câmi’u’t-te’vîl li-muhkemi’t-tenzîl (serhu’t-te’vîl)*, thk. Hıdr Muhammed Nebha (b.y.: y.y., ts.), 45-46; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 3/248.

mensûh addedilen âyetlerde nesh değil, “hükmün kapsamının daraltılması” manasında *tahsîs* olduğunu savunmaktadır.⁹³

Haddizatında İslâm bilginleri, neshin prensip itibarıyla aklen caiz olup, önceki dinler arasında da fiilen gerçekleştiği noktasında fikir birliği içerisindeydiler. Bu anlayışa göre Tevrat'ın bazı hükümleri İncil'le, Tevrat ve İncil'deki pek çok hüküm de Kur'an'la yürürlükten kaldırılmıştır.⁹⁴ Âlimlerin ihtilaf ettikleri konu ise Kur'an'da neshin var olup olmadığıdır.

Kur'an'da neshin varlığını kabul edenlerin açıklığa kavuşturamadıkları bir husus da neshedildiği iddia edilen âyetlerin sayısıdır. Bu konuda bir görüş birliği söz konusu değildir. Bu sayı bazıları göre üç yüz civarındadır.⁹⁵ Suyûtî, kendi zamanına kadarki literatürü taramış ve mensûh âyetlerin sayısını yirmi olarak tespit etmiştir.⁹⁶ Dihlevî ise bu âyetlerin sayısını beşe kadar düşürmüştür.⁹⁷

Netice itibarıyla Kur'an'da *neshin* değil de *tahsîs* ve *tadrîcîliğin* varlığından söz etmek, Kur'an'da hükümsüz hiçbir âyetin bulunmadığının anlaşılması adına daha sağlıklı bir yaklaşımdır. Zira *tahsîste* bir hükmü ebediyen iptal etmek değil, onu belli şartlara özel kılmak esastır. Dolayısıyla şartlar değiştiğinde, hükmün uygulanmasını engelleyen durum da ortadan kalkar ve âyetin hüküm ve uygulanması yeniden devam eder. *Tadrîcîlikte* ise bireysel ve toplumsal hayattaki herhangi bir olguyu aşama aşama istenilen seviyeye ve evrensel değerlere uygun hale getirme söz konusudur. Böylece Kur'an'da mutlak anlamda uygulanamaz veya artık uygulanmaması gereken herhangi bir hükmün bulunmadığı da ortaya çıkmış olur.

SONUÇ

Kur'an'da *nesh* tartışmalarının ele alındığı bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

◆ Kur'an'da *nesh* meselesi, klasik dönemde -neredeyse- bütün âlimler tarafından kabul edilen ve Kur'an'da da gerçekleştiği düşünülen bir

⁹³ el-İsfehânî, *Câmi'u't-te'vîl*, 45-46; Râzî, *Mejâti'hu'l-ğayb*, 3/248.

⁹⁴ Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'an'il-Kerim*, 1/221.

⁹⁵ Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'ânî'l-Kerim*, 1/407-408.

⁹⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 3/77.

⁹⁷ Ebû 'Abdil'aziz Kutbiddin Şah Veliyyullah ed-Dihlevî el-Fârûkî, *el-Fevzî'l-kebir fi usûli't-tefsîr* (Kahire: Dâru's-Sahve, 1986), 93.

meseledir. Ebû Müslim el-İsfehânî ise -genel kanaate göre- Kur'ân'da nesh konusundaki anlayışın değişmesine ve sözü edilen konunun bugün dahi farklı boyutlarıyla tartışılmasına öncülük eden âlimdir.

◆ Neshin varlığı, bütün müfessirler tarafından kabul edilmektedir. Tartışma ise Kur'ân'da neshin bizzat gerçekleşip gerçekleşmediği ile alakalıdır.

◆ Kur'ân'da *nesh* konusu, Bakara 106, Ra'd 39 ve Nahl 101. âyetlerin yanı sıra mutlak surette Nisâ' 82, Hacc 51, Sebe' 5, 38 ve Fussilet 42. âyetler ışığında incelenmesi gereken bir konudur. Zira Kur'ân'da neshin varlığını kabul edenler ilk grup âyetleri, etmeyenler ise ikinci grup âyetleri görüşlerini temellendirmek için delil göstermektedirler.

◆ Kur'ân'da nesh tartışmalarının asıl sebebi, Bakara 106 ve Nahl 101. âyetlerde zikredilen *âyet* (آية) kelimesine yüklenilen anlam ve bu anlam istikametinde yapılan yorumlardır. Bu bağlamda Kur'ân'da neshin varlığını kabul edenler söz konusu kelimeye “Kur'ân âyeti, Kur'ân cümlecği” manası vermektedirler. Ancak bu anlamlandırmanın doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Kur'ân'da *müfred* şekilde kullanılan hiçbir *âyet* kelimesi, “Kur'ân âyeti, Kur'ân cümlecği” manasına gelmemektedir. “Kur'ân âyeti, Kur'ân cümlecği” anlamında Yüce Kitap'ta *âyet* kelimesinin çoğul biçimi olan *âyât* sözcüğü kullanılmaktadır. Kur'ân'da neshin gerçekleşmediğini kabul edenler ise Bakara 106 ve Nahl 101. âyetlerde geçen *âyet* kelimelerine “risâlet, önceki şeriatlardaki bazı risâlet öğretileri, şeriatın kendisi, ondaki bazı hükümler veya bu risâlet öğretilerinin tamamı” manası vermektedirler. Bu doğrultuda ikinci görüşü benimseyen âlimler, neshi Kur'ân'ın daha önceki şeriatların hükümlerinin bazılarını aslına döndürmesi, bazılarını değiştirmesi, bazılarını da iptal etmesi şeklinde anlamaktadırlar. Dolayısıyla onlara göre Kur'ân, daha önceki şeriatları neshetmiştir.

Kur'ân'da *neshin* değil de *tahsis* ve *tadrîc*liğin varlığından söz etmek mümkündür. Nitekim bu yaklaşım, Kur'ân'da hükümsüz hiçbir âyetin bulunmadığının anlaşılması adına daha sağlıklı gözükmektedir. Zira *tahsis*te bir uygulamayı belli şartlara özel kılmak, *tadrîc*likte bireysel ve sosyal hayattaki herhangi bir olguyu aşama aşama istenilen seviyeye ve evrensel değerlere uygun hale getirmek, *nesh*te ise bir hükmü değiştirmek veya ebediyen iptal etmek söz konusudur.

KAYNAKÇA

- 'Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfhebras li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2001.
- Asar, Muhammet Ali. "Sünnetin Kur'an'ı Neshi Meselesine Hadisçilerin Yaklaşımı: Örnekler Çerçevesinde Bir İnceleme". *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/2 (2020), 48-78.
- Bingöl, Abdulkerim. "Neshin Gerçekleşmesinde Etkili Olan Faktörler". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 8/2(16) (2016), 565-583.
- Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-Sahîb*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Büyük, Enes. "Klasik Dönemde Kur'an'da Neshi Reddeden Bir Müfessir: Safedî'nin Nesh Teorisine Yaklaşımı". *Eskiyeni* 42 (2020), 881-907.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Cürcanî, Ali b. Muhammed eş-Şerif. *et-Ta'rifât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Çetin, Abdurrahman. "Nesih". *DİA*. 32/579-581. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Çetiner, Bedreddin. "Kur'an'da Nesh Konusuna Değişik Bir Yaklaşım". *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III*. 385-394. İstanbul: İSAV Yayınları, 2002.
- Dânî, Ebû 'Amr Osman b. Sa'îd. *et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Demir, Recep. "Bağlamından Kopuk Kur'an Okumalarının Serencamı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (2020), 573-604.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.
- Dihlevî, Ebû 'Abdil'azîz Kutbiddîn Şah Veliyyullah el-Fârûkî. *el-Fevzû'l-kebîr fi usûli't-tefsîr*. Kahire: Dâru's-Sahve, 1986.
- Duman, M. Zeki. "Kur'an'da Nesh Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri". *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. 79-105. Ankara: İlim Yayıma Vakfı Yayınları, 2009.

- Geniş Açıklamalı Kur'an Meal-Tefsir.* çev. Mehmet Okuyan. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Gezgin, Ali Galip. "Kur'an'da 'Nesh Problemi'ne Eleştirel Bir Yaklaşım". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2001), 49-67.
- Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdirrahmân. *Kitâbü'l-'ayn.* thk. Abdulhamîd Henedâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2002.
- Hemedânî, Ebu'l-A'lâ Hasen b. Ahmed. *Gâyetü'l-ibtisâr fî kırıâtî'l-'aşerâti eimmeti'l-emsar.* Tanta: Daru's-Sahâbe, 2006.
- İsfehânî, Ebû Müslim Muhammed b. Bahr. *Câmi'u't-te'vîl li-muhkemi't-tenzîl (şerbu't-te'vîl).* thk. Hıdr Muhammed Nebha. b.y.: y.y., ts.
- İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed Râğıb. *el-Müfradât fî ğarîbi'l-Kur'ân.* Mısır: Mektebetü Nezâr Mustafâ el-Bânî, ts.
- İbn Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dimeşkî. *en-Neşr fî'l-kırıâtî'l-'aşr.* Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, ts.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ. *Mu'cemu mekâyisi'l-lügâ.* thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. b.y.: Dâru'l-Fıkr, 1979.
- İbn Galbûn, Ebu'l-Hasen Tâhir b. 'Abdülmünim. *et-Tezkıra fî'l-kırıâtî's-semân.* thk. Eymen Rüşdi Süveyd. Dimeşk: Daru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab.* Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1119.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac 'Abdurrahmân b. 'Ali. *Nevasihu'l-Kur'ân - 'umdetü'r-râsib fî ma'rifeti'l-mensûb.* Beyrut: y.y., 1985.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac 'Abdurrahmân b. 'Ali. *Zâdu'l-mesîr fî 'ulmi't-tefsîr.* Beyrut: y.y., 1987.
- İsmail, Şaban Muhammed. *Naẓariyyetü'n-nesh fî ş-şerâi 'i's-semâviyye.* b.y.: Dâru's-Selâm, 1998.
- Katâde, Ebû'l-Hattâb b. Diâme es-Sedûsî. *en-Nâsib ve'l-mensûb.* thk. Hatim Salih. b.y.: Risale, 1998.
- Kurtûbî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmî' li abkâmi'l-Kur'ân.* thk. 'Abdullah b. 'Abdilmuhsin et-Turkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. thk. Mehmet Boynukalın. İstanbul: Mizan Yayınları, 2005.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc. *el-Câmi'u's-Sahîb*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât Hâfızuddîn 'Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-tenzîl ve bakâiku't-te'vîl*. thk. Mervân Muhammed eş-Şekkâr. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2014.
- Özdeş, Talip. *Kur'an ve Nesh Problemi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- Râzî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Semerkandî, Nasr b. Muhammed. *Tefsîru Ebi'l-Leyl: Bahru'l-'ulûm*. Beyrut: y.y., 1996.
- Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2006.
- Şimşek, Mehmet Sait. "Kur'an'da Nesh Problemi". 1. *Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu -Kur'an'ın Aydınlığına Doğru-*. 118-128. Ankara: Fecr Yayınları, 1995.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. 'Abdullah b. 'Abdilmuhsin et-Turkî. Kahire: Dâru Hacer, 2001.
- Türcan, Selim. *Neshin Problematik Tarihi*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Türcan, Talip. "Tedrîc". *DİA*. 40/265-267. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Ünalın, Abdullah. "Kur'an'ı Nesh Bağlamında Sünnet'in Yetkisi". *Süriye Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2018), 11-30.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen 'Ali b. Ahmed. *Esbâbü'n-nüzûl*. Beyrut: y.y., 1991.
- Yetkin, Hacer. "Klasik Dönem'e Kadar Fıkıh Usûlünde Kur'an ve Sünnetin Birbirini Neshi Tartışması". *Usûl İslam Araştırmaları* 28 (2017), 183-212.
- Yüksek, Muhammed İsa. "Bakara Suresi 106. Âyet Bağlamında Nesh-Nes' İlişkisi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2015), 7-40.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an ḥaḳâiqi ğavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳâvîl fî vucûbi't-te'vîl*. Riyad: Mektebetu'l-'Ubeykân, 1994.

Zeyd, Mustafa es-Seyyid. *en-Nesh fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrût: Dâru'l-Vefâ, 1987.

Zürkânî, Muhammed 'Abdülazim. *Menâbilü'l-'urfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevvaz Ahmed Zemerli. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1995.